
KATJA MIHURKO PONIŽ: ZAPISANO Z NJENIM PERESOM:
PRELOMI ZGODNJIH SLOVENSКИH KNJIŽEVNIC S PARADIGMO
NACIONALNE KNJIŽEVNOSTI.

Nova Gorica: Založba Univerze. 2014. 260 str.

Najnovejše delo Katje Mihurko Poniž monografija *Zapisano z njenim peresom: prelomi zgodnjih slovenskih književnic s paradigmo nacionalne književnosti*, izdana pri avtoričini matični Univerzi v Novi Gorici, tako kot njene dosedanje knjige (*Držno drugačna: Zofka Kveder in podobe ženskosti*, *Labirinti ljubezni v slovenski književnosti od romantike do II. Svetovne vojne*, *Evine hčere: Konstituiranje ženskosti v slovenskem javnem diskurzu 1848-1902*, urednica *Zbranega dela Zofke Kveder I, II, III*) in večina njenega znanstvenega dela sodi na področje študij spolov in feminističnih teorij. A to nikakor ne pomeni, da gre za ukvarjanje z obrobno tematiko. Že s podnaslovom je raziskovalka opozorila, da so slovenske književnice obravnavanega obdobja sedmih desetletij, tj. 1848–1918, prelamljale paradigmo nacionalne književnosti, ki so jo postavljali njihovi moški vrstniki, a zaradi odmika od paradigme prizadevanj avtoric ne obravnava kot apriorno manjvrednih. Ravno nasprotno, prevladujoče tovrstno dosedanje ravnanje v slovenski literarni zgodovini jo spodbuja, da raziskuje vzroke za neskladnost del avtoric z osrednjim moškim tokom slovenske književnosti druge polovice 19. in začetka 20. stoletja. Raziskovanje, v katerem uporablja tudi komparativno metodo in zglede za dela slovenskih književnic išče pri tujih avtoricah, jo privede do spoznanj o vrednotah, ki so jih v slovenski literarni sistem prinašale ustvarjalke, vendar jih je slovenska literarna zgodovina večinoma spregledala. Zato že v Uvodu navaja provokativni vprašanji Rite Felski (*The Gender of Modernity*): »Kako bi se naše razumevanje moderne spremenilo, če bi, namesto da vzamemo moško izkušnjo kot paradigmatško, pogledali v besedila, ki so jih napisale ženske ali so bila napisana o ženskah? In kaj, če bi ženskim fenomenom, ki imajo v naših očeh pogosto položaj nečesa drugotnega ali obrobnega, dali osrednji pomen v analizah kulture moderne?« Prav to je storila Katja Mihurko Poniž in s prav tem namenom, da bi namreč njene ugotovitve spremenile naše razumevanje obravnavanega obdobja.

Raziskavo je organizirala v šest poglavij. V prvem z naslovom Presečišča med spolno in nacionalno identiteto opozarja (kot že v delu *Evine hčere*), da je prav »kulturni nacionalizem« sredine 50. let 19. stoletja tudi na Slovenskem kot pri drugih maloštevilnih narodih omogočil avtoricam vstop v literarni sistem. Znotraj nacionalne tematike predstavljajo posebno obravnave motiva boja Slovanov proti Turkom dela ključne avtorice z začetka ženske literarne tradicije Josipine Turnograjske, saj je vanje vključila izjemne ženske like in načrtno, v skladu s svojo proslavansko usmerjenostjo, njihova nacionalna identiteta ni bila le slovenska, temveč tudi drugih slovanskih narodov.

V drugem poglavju Sentimentalni vzorec in novi ženski liki, v katerem se raziskovalka ukvarja s pripovednimi deli Pavline Pajk, Luize Pesjak in Marice Nadlišek, ugotavlja, da so te zgodnje slovenske pripovednice v slovenski meščanski roman kot osrednjo osebo vpeljale ženski lik, pri čemer se ta ni najbolj prilagal družbeni vlogi

žensk, in izpostavile zakon iz ljubezni kot najvišjo vrednoto. Opozarja, da je te romane tradicionalna literarna zgodovina označevala zgolj za tržno uspešne trivialne izdelke, vendar ni upoštevala njihove ironije kot posebne narativne strategije, saj so avtorice prav na ta način subtilno izražale kritične poglede na družbo, predvsem na položaj žensk v njej. S tem so se upirale tudi očitkom, da so ženske sposobne le čustvenega, ne tudi racionalnega odzivanja. Raziskava sentimentalnih prvin pa je razkrila, da kljub nekaterim sorodnim motivom v nasprotju s sentimentalnim romanom, kjer poroka za dekle pomeni tudi družbeni vzpon, v obravnavanih slovenskih romanih dekletova odločitev za zakon izhaja le iz ljubezni. To pa je bila tudi projekcija želje raziskanih pisateljic, ki ji Katja Mihurko Poniž pripisuje enako legitimnost kot težnji njihovih sodobnikov po vzponu mladega kmečkega izobraženca v meščansko družbo, kar je osrednja motivika slovenskih realističnih del. Zato namesto dosedanjega vrednotenja del avtoric z vidika realistične in naturalistične književnosti, ki ga označuje za pomanjkljivo, upošteva drugačno perspektivo in ta dela vidi kot »dragocen poskus vnesti v slovensko pripovedno prozo del evropskega literarnega izročila« (str. 88) – predvsem izročila avtoric. Prav sentimentalni roman je bil namreč že v zgodnjem 19. stoletju v Evropi uveljavljena in široko cenjena predhodna tradicija ženskega pisanja. Ob tej navezavi pa so avtorice meščanskemu romanu dodale lastno perspektivo, želje in izkušnje.

Tretje poglavje *Matere* kot osrednji liki nas seznanja, da materinski lik v slovenski književnosti vse do besedil zgodnjih slovenskih pesnic in pisateljic z izjemo marijanskih pesmi ni bil v ospredju. Te avtorice pa so ustvarile raznolike materinske like (najrazličnejše odnose do otrok, od ljubečega do sovražnega, od podob nosečnic do ostarelih mater je ustvarila Zofka Kveder), ki so postavljene v središče literarnega teksta, vplivajo na dogajanje in samozavestno izražajo svoje misli in čustva, ob tem pa tudi problematizirajo tradicionalne materinske vzorce. S tem so slovensko književnost obogatile z novimi liki in motivi.

Poglavje *Začetki slovenskega ženskega avtobiografskega diskurza* razkriva odmik tovrstnega diskurza od slovenskega moškega avtobiografskega diskurza tega časa, v katerem je prevladoval moralno-didaktični pragmatizem. V ženskem je ustvarjena pozitivna podoba ženskosti meščanske žene, matere in pisateljice (Pesjak), izražen je ne povsem uspel prelom s tradicionalnimi podobami ženskosti in z literarnimi vzorci (Pajk, deloma Nadlišek Bartol) in pri Zofki Kveder, katere avtobiografske sestavine avtorica primerja predvsem z motivno sorodnimi pri Cankarju, »psihogram nove ženske« (str. 137).

Že naslov petega poglavja *Odkrivanje in osvajanje prostorov svobode* odraža problematiko, ki za ženske 19. in začetka 20. stoletja ni bila samoumevna. In vendar so že zgodnje slovenske avtorice pisale potopisne zapise, ki so bili doslej spregledani, čeprav so v njih uporabljale inovativne pripovedne strategije, predvsem osebno perspektivo in kramljlajoč ton, in na Slovenskem prvič tematizirajo žensko potovalno izkušnjo. Za obdobje moderne pa avtorica ugotavlja premik k problemu izgradnje ženske identitete v povezavi z osvajanjem urbanih prostorov, kar omogoča oblikovanje emancipirane, moderne protagonistke, ki mestni prostor odkriva samozavestno. S tem pa podobe avtoric bistveno dopolnjujejo podobo (predvsem tujih, celo orientalskih) urbanih prostorov, kot jih razkrivajo njihovi moški sodobniki.

Sklepno poglavje se z naslovom Nove ženske nanaša na pojem, ki ga je ustvaril feminizem 19. stoletja kot pozitivno reprezentacijo ženskosti, čeprav je v tedanjem publicističnem diskurzu dobival vse bolj negativne poteze. Lik nove ženske, ki so ga ustvarile slovenske avtorice konca 19. stoletja v vseh zvrsteh, po ugotovitvah Katje Mihurko Poniž določajo gmotna neodvisnost, izobraženost in zavračanje (malo) meščanske dvojne morale. Ti liki so aktivni v iskanju lastne sreče, ker pa ne najdejo moških, ki bi bili pripravljeni sprejeti tak tip ženske, so njihove ljubezenske zveze le kratkotrajne. S tem pa so se slovenske literarne ustvarjalke vključile v sočasni evropsko-ameriški literarni tok in izpričale moderen pogled na žensko, ki ga literarna dela ustvarjalcev niso izražala.

V Sklepnih mislih raziskovalka poudarja, da so prelome s paradigmo izpeljale tiste ustvarjalke, ki so kljub odporu svojih sodobnikov sledile lastni poetiki in zglede iskale pri evropskih in slovenskih literarnih predhodnicah in sodobnicah, najbolj pa se je njihova inovativnost »izrazila v kreaciji drugačnih ženskih likov, a tudi v drugačnih reprezentacijah ženskosti, ki jih lahko odkrivamo na različnih besedilnih ravninah.« (str. 185) Njihova dela nam tako odkrivajo zapostavljene usode in razsežnosti v slovenski književnosti in na Slovenskem nasploh. S tem so obravnavane književnice utrle pot svojim naslednicam in »pokazale, da ima slovenska moderna doba tudi *drugi spol*.« (str. 186)

Katja Mihurko Poniž je dela obravnavala pozorno, z upoštevanjem dosedanjih, sicer skromnih raziskav, primerjalno z zgledi iz slovenske in evropske literature ter s stalnim vzporejanjem s prevladujočim tokom slovenske literature moških. V monografijo, ki je napisana natančno, a kljub temu tekoče, je vključila tudi svoja bogata predhodna znanstvena spoznanja. Njene jasne ugotovitve bodo nedvomno spremenile in dopolnile slovensko literarnozgodovinsko razumevanje obravnavanega obdobja, koliko se bodo usidrale v zavest pretežnega dela slovenskih izobražencev, pa je odvisno tudi od njihove vključitve v srednješolski program. Ženske »sopotnice« slovenskih realistov in modernistov so vstopale v literarni prostor samozavestno, vzrok za njihove odmike od prevladujočega toka je bil specifični položaj ženske tega časa in posebna ženska izkušnja, njihovi literarni izdelki pa prinašajo zanimive teme, like, pripovedne postopke in druge formalne ter slogovne posebnosti, ki bi jih bilo vredno v večji meri kot doslej razkrivati sodobni mladi generaciji obeh spolov.

Vita Žerjal Pavlin

Srednja šola za oblikovanje in fotografijo Ljubljana